

**WYŻSZA SZKOŁA
TURYSTYKI I EKOLOGII
W SUCHEJ BESKIDZKIEJ**

**ZESZYTY NAUKOWE
tom 12, rocznik VI
numer 2/2017**

Sucha Beskidzka 2017

Rada programowa

ks. prof. zw. dr hab. Maciej Ostrowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków, Polska
prof. zw. dr hab. Janusz Sondel, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka, Polska
prof. dr hab. Andrzej Matuszyk, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka, Polska
dr Marek Łabaj, prof. WSTiE, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, Sucha Beskidzka, Polska
Doc. RNDr. Branislav Nižnanský CSc., Technická univerzita, Liberec, Czechy
Prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD., Katolícka univerzita, Ružomberok, Słowacja
doc. Ing. Emília Janigová, PhD., Katolícka univerzita, Ružomberok, Słowacja
Prof. Dr. Bosse Lagerqvist, University of Gothenburg, Göteborg, Szwecja
Prof. Dr. László Dinya, Karoly Robert Faculty of University of Debrecen, Gyöngyös, Węgry
Dr. Sándor Némethy, University of Gothenburg, Szwecja and Kaposvár University, Węgry
Associate Professor Dr. Giovanni Ruggieri, University of Palermo, Włochy

Redakcja czasopisma

dr Jadwiga Sobczuk (przewodnicząca Kolegium Redakcyjnego)
dr hab. Joanna Sondel-Cedarmas
dr Bartłomiej Walas
dr Marek Nocoń

Redaktorzy tematyczni

dr Krzysztof Borkowski
dr Adam Drosik

Redaktor językowy: mgr Joanna Fabin, mgr Grażyna Tokarska

Redaktor statystyczny: mgr Przemysław Jaśko

Tłumaczenia: mgr Radosław Kucia

ISSN 2084-8722

Numer rejestracji sądowej: Nr Rej Pr 2603

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja papierowa

Indeksacja w bazach czasopism naukowych:

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (lista B, 5 punktów)

IC Journals Master List

© **Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchoj Beskidzkiej**

34-200 Sucha Beskidzka, ul. Zamkowa 1

tel. 048 33 874 54 25, 874 20 80

fax: 048 33 874 46 05

e-mail: szkola@wste.edu.pl

<http://www.wste.edu.pl>

Spis treści

OD REDAKCJI	5
--------------------------	---

Janusz Sondel

Dwaj ludzie z wózkiem	7
-----------------------------	---

Zdzisław Mach

Kilka uwag o pamięci zbiorowej i kształtowaniu tożsamości (ze szczególnym uwzględnieniem relacji polsko-żydowskich).....	28
---	----

Wiesława Piątkowska-Stepaniak

Polak Europejczyk z obawami.....	40
----------------------------------	----

Adam Drosik

W więzieniu widoczności medialnej. Rozważania o <i>mikropolityce</i> w „ <i>panoptykonicznej rzeczywistości</i> ”	56
--	----

Magdalena Różycka, Marek Nocoń

Niestandardowe narzędzia komunikacji marketingowej. Marketing emocji w wirtualnej przestrzeni	73
--	----

Bartosz Maziarz

Proces modernizacji polskiej armii w perspektywie planu modernizacji technicznej sił zbrojnych na lata 2017-2022. Szanse i zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa.....	106
---	-----

Jadwiga Sobczuk Posłowie do Sejmu Krajowego w Galicji z terenu współczesnego powiatu suskiego	120
Małgorzata Maria Fijał Włoskie koncepcje Euroafryki na tle procesu integracji europejskiej w latach 1945-1957	149
Grzegorz Haber Chile pod rządami Augusto Pinocheta. Latynoamerykańskie doświadczenia z neoliberalnym modelem rozwoju	168
Helena Kalábová, Martin Korych Patočkův životní pohyb v základu pomáhající profese	177
Wytyczne dla autorów publikujących w Zeszytach Naukowych WSTiE.....	186
Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej	192

dr Grzegorz Haber
Uniwersytet Opolski

CHILE POD RZĄDAMI AUGUSTO PINOCHETA. LATYNOAMERYKAŃSKIE DOŚWIADCZENIA Z NEOLIBERALNYM MODELEM ROZWOJU

Chile pod rządami Augusto Pinocheta. Latynoamerykańskie doświadczenia z neoliberalnym modelem rozwoju

Abstract

The article presents, with a historical perspective, attempts to implement the neoliberal model of development in Chile. Particular attention was paid to the role of el golpe in 1973, which enabled the implementation of neoliberal economic- and social policies. The neoliberal model, associated with privatization transformations and a significant reduction in the role of the state, has not produced satisfactory results for Chilean society.

Keywords: Latin America, Chile, neoliberalism, development, Augusto Pinochet

Streszczenie

W artykule zaprezentowano, z wykorzystaniem perspektywy historycznej, próby wdrażania neoliberalnego modelu rozwoju w Chile. Zwrócono szczególną uwagę na rolę zamachu stanu w 1973 roku, który umożliwił realizację neoliberalnej polityki gospodarczej i społecznej. Neoliberalny model, związany z prywatyzacyjnymi przekształceniami oraz znacznym zmniejszeniem roli państwa, nie przyniósł zadowalających efektów dla chilijskiego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: Ameryka Łacińska, Chile, neoliberalizm, rozwój, Augusto Pinochet

„Chile, kraina żyzna i wspaniała; sławna
antarktycznym regionem,
szanowana przez odległe kraje, bowiem żyzną jest,
znaczącą i potężną,
lud, który na świat wydaje tak jest znakomity,
tak dumny, dzielny i waleczny, że żaden król nigdy
nią nie rządził,
ani żadnemu obcemu panowaniu nie uległa.”¹

¹ Fernández A. S., *Chilijczycy. Charakter narodowy i jego historyczne uwarunkowania*, „Ameryka Łacińska”, 1996, nr 4, s. 21.

Wstęp

Niepodległość Chile uzyskało w wyniku ogólnomerykańskiego sprzeciwu wobec kolonialnych mocarstw, Hiszpanii i Portugalii, na początku XIX wieku². Jednocześnie jest to kraj, który w kolejnych dekadach zaliczał się do pionierów Ameryki Łacińskiej, zarówno pod względem rozwoju gospodarczego, jak też społecznego. Stały wzrost gospodarczy Chile zawdzięczało przede wszystkim surowcom naturalnym³. Proces formowania państwowości był nad wyraz trudny, lecz moment kryzysowy był w zasadzie tylko jeden – w 1891 roku do pacyfikowania tłumu demonstrantów użyto wojska, w wyniku czego śmierć poniosło sześć tysięcy osób⁴. Od tego czasu wojsko trzymało się z dala od bieżących rozgrywek politycznych.

Sytuacja drastycznie zmieniła się, gdy w 1970 roku wybory prezydenckie wygrał przywódca socjalistów Salvador Allende, uzyskując 36% głosów⁵. Ostateczny głos należał do chilijskiego Kongresu, który na swoim plenarnym posiedzeniu 24 października 1970 roku potwierdził wybór społeczeństwa⁶.

W Chile podstawowym problemem społecznym było i w dalszym ciągu jest rozwarstwienie społeczne. Z eksportu bogactw naturalnych od początku istnienia państwa korzystały przede wszystkim elity oraz zagraniczne koncerny m.in. światowi giganci wydobywcy: Anaconda, Kennecott oraz Cerro Corporation⁷. Dlatego też decyzja prezydenta Allende, podjęta 11 lipca 1971 roku, na mocy której nacjonalizacji poddano kopalnie i złoża miedzi, nie spotkała się z pozytywnym oddźwiękiem ze strony północnoamerykańskich firm, co wywołało reperkusje ze strony administracji USA⁸. Należy zauważyć, iż dysharmonia, która na kontynencie amerykańskim występuje po dziś dzień, polega na utrudnionych możliwościach czerpania zysku z wydobywania i eksportu surowców przez państwa latynoamerykańskie z uwagi na dwie przyczyny: brak dostępu do nowoczesnych technologii oraz wspomniane powyżej rozwarstwienie społeczne. Zagranicznym koncernom zależało przede wszystkim na jak największym zysku, osiągniętym w stabilnych warunkach gospodarki

² Tamże, s. 23.

³ Należy tutaj wskazać ogromne zasoby saletry oraz miedzi, której Chile jest największym światowym eksporterem.

⁴ Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska*, Warszawa 2007, s. 123.

⁵ Spyra J., *System konstytucyjny Chile*, Warszawa 2005, s. 22.

⁶ Labarca Goddard E., *Chile w czerwieni*, Warszawa 1973, s. 421.

⁷ Tamże, s. 33.

⁸ Kowalska A., *Agresja ekonomiczna – casus Chile*, „Ameryka Łacińska”, 2011, nr 3-4, s. 50.

wolnorynkowej. Do realizacji przedsięwzięć angażowane były elity państwowe, które z uwagi na liczne podziały w społeczeństwie, sprawowały władzę od wielu lat. W tej sytuacji nie może dziwić fakt, iż większość nie korzystała z potencjalnych dobrodziejstw posiadanych a jednocześnie pożądaných na rynkach światowych surowców⁹.

Sytuacja polityczna w kraju w trakcie trzech lat rządów Salvadora Allende była napięta. Efektem rządów Allende było spowolnienie gospodarcze, lecz wpływ na to miała także sytuacja na rynkach światowych oraz znaczny dług publiczny, z którym kolejne rządy nie były w stanie się uporać. W okresie rządów Salvador Allende starał się realizować program *pokojoyej rewolucji*, mającej upodmiotowić szerokie masy społeczne kosztem elity. Wywłaszczano majątki ziemskie, przejmowano fabryki i przedsiębiorstwa prywatne. Znacznie zwiększono nakłady publiczne na edukację oraz opiekę medyczną. O ile w pierwszym roku rządów bieżące problemy udawało się opanować, o tyle w kolejnym okresie, przede wszystkim ze względu na sytuację na światowych rynkach surowcowych, zaczęło brakować środków, by dalej prowadzić plan aktywnej i efektywnej polityki społecznej¹⁰. Wewnątrz kraju doszło do fali strajków i protestów, w których po obu stronach – przeciwników i zwolenników rządu – ginęli ludzie¹¹. Podziały, które były widoczne w czasie wyborów, nie zostały „zasypane”, a wręcz powiększyły się w trakcie kadencji. Symptomatyczny jest casus generała René Schneidera, który został zamordowany w przeddzień zaprzysiężenia prezydenta w 1970 roku. Za zamachem na życie głównodowodzącego armii stała chilijska prawica, która zarzucała generałowi zbyt zachowawczą postawę, czyli podjęcie decyzji o nieangażowaniu wojska w bieżące sprawy polityczne¹². Jego miejsce zajął generał Carlos Prats, który ustąpił ze stanowiska w sierpniu 1973 roku, umożliwiając przejście władzy na strukturami wojskowymi generałowi Augusto Pinochetowi¹³.

⁹ Najbardziej jaskrawym przypadkiem tego procesu jest Wenezuela, należąca do czołowych eksporterów ropy naftowej, w której przez 50 lat funkcjonował system quasi-demokratyczny; władze na przemian sprawowali socjaliści (partia AD) oraz chadecy (COPEI). System ten przeszedł do historii pod nazwą *puntofijismo*.

¹⁰ Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska...*, ss. 126-128.

¹¹ Chasteen J., Ch., *Ogień i krew. Historia Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2007, s. 228.

¹² Miodek L., *Augusto Pinochet – Moim przeznaczeniem jest wygnanie i samotność*, „Ameryka Łacińska”, 2007, nr 1, ss. 77-78.

¹³ Ciekawym jest fakt, iż gen. Carlos Prats zginął w niewyjaśnionych do tej pory okolicznościach 30 września 1974 roku – w kilka miesięcy po opublikowaniu pamiętników, w których oskarża o zdradę gen. Pinocheta. Zob. Prats C., *Dziennik*

Celem niniejszej pracy będzie zatem przybliżenie sytuacji związanej ze zmianą polityczną, do której doszło w 1973 roku w Chile oraz gospodarczą rewolucją, która związana była z odejściem od partycypacyjnego charakteru uspołecznionej gospodarki rynkowej na rzecz modelu neoliberalnego. Autor w tekście stawia hipotezę, iż to właśnie zamach stanu oraz wprowadzenie autorytarnej formy rządów umożliwiło i ułatwiło wprowadzenie form gospodarowania, które w dłuższej perspektywie nie tylko nie przyniosły oczekiwanych efektów, ale doprowadziły do jednego z najbardziej nierównych, pod względem redystrybucji zasobów, społeczeństw w Ameryce Łacińskiej.

Zamach stanu i neoliberalne reformy

11 września 1973 roku władzę przejmuje wojsko, a prezydent Allende ginie samobójczą śmiercią w pałacu prezydenckim La Moneda¹⁴. Generał Pinochet podczas przeprowadzenia puczu był jedynie członkiem junty wojskowej obok dowódców pozostałych rodzajów sił zbrojnych tj. marynarki i lotnictwa. Jego pozycja, jako dyktatora i męża stanu, została ugruntowana dopiero w okresie po 11 września 1973 roku. Warto także zauważyć, iż rola generała Pinocheta w procesie rzekomego ratowania kraju przed komunistycznym zagrożeniem ulegała zwiększeniu i rosła wraz z upływem czasu¹⁵. Tuż po zamachu stanu wojsko i karabinierzy zatrzymują ok. 50

chilijskiego żołnierza, Warszawa 1979. Próbując obiektywnie ocenić działania generała Pinocheta, trzeba sięgnąć do jego życiorysu. Pochodził z drobnomieszczańskiej rodziny, więc kariera wojskowa była jedną z niewielu dostępnych możliwości na podniesienie swojego statusu w hierarchii społecznej. Jednakże aż do końca lat sześćdziesiątych nie był postacią znaną szerszemu spectrum obywateli. Wystarczy wspomnieć, iż po trzydziestu latach służby uzyskał stopień zaledwie majora. Ten stan rzeczy można wytłumaczyć w zrozumiały sposób – w czasie kariery wojskowej gen. Pinocheta Chile nie prowadziło wojen. Jedyną okazją na awans było utrzymywanie wzorowych stosunków z przełożonymi i liczenie na łut szczęścia, co też w tym konkretnym przypadku miało miejsce. Należy zauważyć, iż prezydent Salvador Allende traktował generała Pinocheta jako swojego zaufanego człowieka. Poświadczają to słowa wypowiedziane przezeń w dzień zamachu stanu: „Biedny Pinochet. Na pewno siedzi już w więzieniu”. Por. Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska...*, s. 143.

¹⁴ Komosa M., *Sprawa Pinocheta. Odpowiedzialność za naruszenia praw człowieka*, Warszawa 2005, s. 40.

¹⁵ Obecnie już wiemy, iż zagrożenia komunistycznego w Chile nigdy nie było. Przede wszystkim Związek Radziecki nie chciał powtórki *modelu rewolucji kubańskiej* i nawet wspierając rząd socjalistów m.in. poprzez system pożyczek, liczył się z tymczasowością sytuacji¹⁵. Ilość nakładów, które ZSRR musiał ponieść, by w Chile

tysięcy osób, z czego torturom w czasie przesłuchań zostanie poddanych połowa z nich¹⁶. Szacuje się, iż w wyniku zamachu stanu w Chile w 1973 roku zabito ok. 3000 osób, a „zaginęło” ponad tysiąc¹⁷.

Wojsko i prawica chilijska nie tylko chciała przejąć władzę, ale także fizycznie i psychicznie zniszczyć przeciwników. Brutalność i okrucieństwo, których dopuściła się DINA (*Dirección de Inteligencia Nacional* – Narodowe Kierownictwo Wywiadu), stanowią jedynie potwierdzenie tej tezy. Najbardziej znaną ofiarą reżimu był z całą pewnością chilijski bard Victor Jara¹⁸. Aresztowany bezpośrednio po 11 września 1973 roku i przewieziony na Stadion Narodowy w Santiago, który w tych dniach pełnił rolę aresztu i miejsca kaźni. Przed zamordowaniem żołnierze połamali muzykowi ręce i zmiądzzyli palce¹⁹.

W kontekście społecznym niezwykle rolę odgrywał strach i nieustanne poczucie zagrożenia. Powstała specjalna kategoria społeczna tzw. *desaparecidos* (w dosłownym tłumaczeniu *zniknięci*), czyli osoby zaginione. Jak wcześniej zostało wspomniane, ich liczba oficjalnie została oszacowana na tysiąc osób. Nie liczba jednakże jest tu najważniejsza, a mechanizm psychologiczny, który został uruchomiony w społeczeństwie. Podobny proces, lecz na większą skalę, miał miejsce kilka lat później w Argentynie, gdzie ówczesna junta skorzystała z doświadczeń chilijskich. W obu krajach życie przeciwników politycznych nie miało większej wartości, więc nie zważano także na los ich rodzin, które żyły nadzieją, iż bliscy wkrótce wrócą do domu. Dlatego też termin *desaparecidos* dobrze oddaje kontekst sytuacji²⁰.

Augusto Pinochet i junta wojskowa uosabiają pozorny cud gospodarczy, który miał stać się udziałem Chile w latach siedemdziesiątych

zapanował komunizm, była niewspółmierna do zysków. Należy pamiętać o określonych ograniczeniach tamtego czasu; zachodnia hemisfera to wyłączna strefa wpływów Stanów Zjednoczonych, które jakiegokolwiek naruszenie *status quo* traktowałyby jako śmiertelne zagrożenie. ZSRR nie był gotowy na kolejną konfrontację w Ameryce Łacińskiej.

¹⁶ Komosa M., *Sprawa Pinocheta...*, s. 42.

¹⁷ Tamże, s. 40.

¹⁸ Jara Victor (1932-73) – autor wielu lirycznych pieśni, znanych na całym świecie, w których bronił praw ubogich i pokrzywdzonych. Porównywany niezwykle często do Jacka Kaczmarskiego. Zdeklarowany demokratą i socjalistą.

¹⁹ Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska...*, s. 115.

²⁰ To właśnie *zniknięci* jest terminem najbardziej zbliżonym do oryginalnej nazwy. Jeszcze bardziej dramatyczne przeżycia spotkały matki i babcie nastolatków, które *zniknęły* podczas tzw. Nocy Ołówków, podczas której argentyńska junta rozprawiła się ze *szkolną opozycją*. Zob. Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska...*, ss. 182-185.

i osiemdziesiątych XX wieku. Podjęte wtenczas działania przez tzw. *chicagoboy*s zaowocowały tym, iż Chile po dziś jest symbolem neoliberalnych reform²¹. To właśnie w tym kraju grupa ekonomistów, skupiona wokół Milтона Friedmana na Uniwersytecie w Chicago, miała możliwość wdrożenia w życie nowego paradygmatu rozwojowego, który w późniejszych latach przybrał nazwę tzw. konsensusu waszyngtońskiego²².

Pospiesznie wycofano się z projektów Salvadora Allende. Reprywatyzowano przedsiębiorstwa (w tym kopalnie miedzi), znacznie ograniczono rolę państwa w sferze gospodarki, którą postanowiono w niespotykany dotychczas „otworzyć” na inwestorów zewnętrznych, stwarzając im niezwykle dogodne warunki do lokowania kapitału. Skutkiem pełnego otwarcia było faktyczne skupienie władzy nad gospodarką w rękach nielicznych oraz stopniowa transformacja modelu przemysłowego w kierunku handlu i usług, która skutkowałą przyspieszeniem podziału Chile na klasy posiadające i zubożałą resztę społeczeństwa. Tym samym Chile stało się neoliberalnym laboratorium rozwoju, z którego przebiegu oraz efektów działań korzystały inne latynoamerykańskie państwa m.in. Argentyna i Meksyk. Utrwaleniu podziałów społecznych sprzyjały decyzje rządu, który deregulacji poddał nie tylko działalność przedsiębiorstw, ale również politykę gospodarczą państwa. Dla warstw uboższych szczególnie drastyczne skutki przyniosło odejście od odgórnego ustalania cen towarów podstawowych, co spowodowało znaczny wzrost kosztów utrzymania przeciętnych Chilijczyków. Co istotne, kosztowne działania w sferze społecznej nie przynosiły pożądaných efektów gospodarczych. Inflacja w roku 1974 wyniosła prawie 400%, co stanowiło wynik dwukrotnie wyższy od najgorszego w czasie rządów Salvadora Allende²³.

Tym samym już na początku wdrażania neoliberalnego modelu rozwoju ujawniła się podstawowa sprzeczność pomiędzy teoretycznymi zamierzeniami, a realnymi skutkami. W odpowiedzi na negatywne dane makro i mikroekonomiczne rząd chilijski, idąc w sukurs receptom przedstawionym przez Milтона Friedmana, wprowadza w życie plan dalszych reform. Uzasadnieniem dlań miało być nie dość liberalne odejście od wpływu państwa na gospodarkę. W kolejnych latach ograniczeniu poddane zostały wydatki publiczne w wielu sferach społecznych m.in. na edukację czy służbę

²¹ Eakin M. C., *Historia Ameryki Łacińskiej*, Kraków 2009, s. 335.

²² Piasecki R., *Ewolucja teorii rozwoju gospodarczego krajów biednych*, w: Piasecki R., red., *Ekonomia rozwoju*, Warszawa 2007, s. 25.

²³ Klein N., *Doktryna szoku*, Warszawa 2007, s. 103.

zdrowia, które stały się domeną prywatnych starań obywateli²⁴. Liberalizacja wkroczyła również w sferę emerytur, przekształcając cały system opieki nad osobami starszymi, którzy de facto zostali wyjęci poza nawias społeczeństwa, a ich dalszy status zależeć miał przede wszystkim od możliwości finansowych samych emerytów i ich rodzin²⁵. Tym samym wdrożona została w życie idea sprawiedliwości libertariańskiej, w zgodzie z którą każdy obywatel w pełni odpowiada za swoje miejsce w społecznej hierarchii.

Stosunkowo szybko okazało się, iż model rozwoju oparty o indywidualne możliwości każdego z obywateli nie przynosi zadowalających efektów, a jego dalsze utrzymywanie spowoduje bankructwo państwa. Stałe ograniczanie zarówno dochodów, jak też wydatków budżetowych doprowadziło do kryzysu finansowego na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy okazało się, iż na programie prywatyzacyjnym zyskali przede wszystkim zagraniczni inwestorzy, a przedsiębiorstwa chilijskie dotknął kryzys zadłużeniowy²⁶. Możliwość pokrycia długów z budżetu państwa wymusiła ponowną nacjonalizację wybranych przedsiębiorstw, co ostatecznie przełożyło się na odejście od neoliberalnej ortodoksji²⁷.

W 1988 roku generał Pinochet przegrywa, decydujące o dalszym trwaniu dyktatury, referendum²⁸. W marcu 1990 roku, w wyniku wolnych wyborów, urząd prezydenta obejmuje przedstawiciel opozycji – Patricio Aylwin. Stało się to dokładnie po 16 latach i 6 miesiącach wojskowej dyktatury²⁹. Jednakże sukces sił demokratycznych był niepełny – Augusto Pinochet przestał pełnić funkcję prezydenta, ale zachował stanowisko głównodowodzącego armii chilijskiej³⁰. Na mocy wcześniejszych decyzji

²⁴ Na szczególną uwagę zasługuje instytucja *bonu edukacyjnego*, która została wprowadzona w roku 1975 w Chile. Państwo jednakże gwarantowało edukację jedynie w podstawowym zakresie; szkolnictwo wyższe stało się praktycznie niedostępne dla ubogiej części społeczeństwa, co skutecznie zahamowało proces migracji pomiędzy klasami społecznymi w kolejnych pokoleniach.

²⁵ Polski system emerytalny, wdrożony w 1999 roku, wzorowany był na rozwiązaniach chilijskich.

²⁶ Klein N., *Doktryna szoku...*, ss. 109-110.

²⁷ W roku 1982 zdymisjonowany został minister finansów Chile, Sergio de Castro, który od 1974 roku odpowiadał za wprowadzanie reform. Data jego dymisji określa również koniec wdrażania neoliberalnego projektu w Chile.

²⁸ Dobrzycki W., *Proces demokratyzacji w Ameryce Łacińskiej (Argentyna, Brazylia, Chile)*, „Ameryka Łacińska” 2000, nr 1, s. 51.

²⁹ Aylwin P., *W kierunku gospodarki rynkowej o ludzkim obliczu. Trwały wzrost – doświadczenia Chile*, „Ameryka Łacińska” 1999, nr 3-4, s. 57.

³⁰ Trefler P., *Siły zbrojne Chile w okresie transformacji demokratycznej*, „Ameryka Łacińska”, 2007, nr 1, s. 65.

generał stworzył autonomiczne siły zbrojne, które w praktyce przestały podlegać władzy cywilnej. Przykładem może być brak możliwości odwołania szefów poszczególnych rodzajów wojsk czy pozbawienie prezydenta prawa powoływania członków korpusu oficerskiego³¹. Wszystkie te zabiegi zostały poczynione z uwagi na fakt, iż wojsko w dalszym ciągu poczuwało się do odpowiedzialności za Chile i mimo że formalnie powróciło do koszar, to jednak miało ogromny wpływ na kształtowanie bieżącej polityki w latach 90. ubiegłego wieku³². Należy dodać, iż ludzie reżimu, poza nielicznymi przypadkami, nie zostali rozliczeni ze swojej działalności³³.

Zakończenie

Wdrożenie reform neoliberalnych w Chile byłoby niemożliwe w warunkach demokratycznych. Jedynie nadrzędna rola wojska, będącego gwarantem bezpieczeństwa wewnętrznego, umożliwiła przeprowadzenie chilijskiego eksperymentu, który zakończył się niepowodzeniem, choć jego skutki są odczuwalne do dnia dzisiejszego. Istotne staje się zatem podkreślenie, iż siłowe wprowadzanie zmiany struktury społecznej doprowadza w dłuższym okresie czasu do pogłębiania stanu nierówności lub w optyce teorii zależności, stwarza niemożliwe do rozwiązania problemy, przed którymi stoją państwa w obliczu globalizacji.

Słusznie zatem zauważa Marcin Kula, iż liberalna utopia może być niezwykle groźna dla społecznej spójności i stabilności politycznej: „Jeśli polityka liberalna będzie stosowana w całej rozciągłości, to typowe dla krajów ubogich kontrasty i podziały społeczne mają szansę trwać. Będzie to wciąż skazywać Boliwię na *trzecioświatowość* – podobnie jak inne kraje Ameryki Łacińskiej, gdzie przecież dzielnice nędzy w miastach nie zmniejszają się. Ponieważ jednak ludzie muszą jakoś żyć, można oczekiwać, że biedni z czasem zaczną się buntować – zwłaszcza iż kiedyś najpewniej pojawią się jacyś ideolodzy buntu”³⁴.

³¹ Tamże.

³² Dobrzycki W., *Proces demokratyzacji...*, s. 51.

³³ W celu zbadania nadużyć i wyjaśnieniu wszystkich zbrodni dokonanych przez reżim powołano Narodową Komisję Prawdy i Powołania, której przewodniczył Raul Rettig. Wydany w 1991 roku finalny raport z prac komisji unaoczniał sprawy 2279 ofiar okresu rządu wojskowych. Źródło: Komosa M., *Sprawa Pinocheta...*, s. 93 oraz Dobrzycki W., *Proces demokratyzacji...*, s. 52.

³⁴ Kula M., *Anatomia rewolucji narodowej (Boliwia w XX wieku)*, Wrocław 1999, ss. 358-359.

Bibliografia

1. Aylwin P., *W kierunku gospodarki rynkowej o ludzkim obliczu. Trwały wzrost – doświadczenia Chile*, „Ameryka Łacińska”, 1999, nr 3-4.
2. Chasteen J. Ch., *Ogień i krew. Historia Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2007.
3. Dobrzycki W., *Proces demokratyzacji w Ameryce Łacińskiej (Argentyna, Brazylia, Chile)*, „Ameryka Łacińska”, 2000, nr 1.
4. Domosławski A., *Gorączka latynoamerykańska*, Warszawa 2007.
5. Eakin M. C., *Historia Ameryki Łacińskiej*, Kraków 2009.
6. Fernández Aguayo S., *Chilijczycy. Charakter narodowy i jego historyczne uwarunkowania*, „Ameryka Łacińska”, 1996, nr 4.
7. Klein N., *Doktryna szoku*, Warszawa 2007.
8. Komosa M., *Sprawa Pinocheta. Odpowiedzialność za naruszenia praw człowieka*, Warszawa 2005.
9. Kowalska A., *Agresja ekonomiczna – casus Chile*, „Ameryka Łacińska”, 2011, nr 3-4.
10. Kula M., *Anatomia rewolucji narodowej (Boliwia w XX wieku)*, Wrocław 1999.
11. Labarca Goddard E., *Chile w czerwieni*, Warszawa 1973.
12. Miodek L., *Augusto Pinochet – Moim przeznaczeniem jest wygnanie i samotność*, „Ameryka Łacińska”, 2007, nr 1.
13. Piasecki R., *Ewolucja teorii rozwoju gospodarczego krajów biednych*, w: Piasecki R., red., *Ekonomia rozwoju*, Warszawa 2007.
14. Spyra J., *System konstytucyjny Chile*, Warszawa 2005.
15. Trefler P., *Siły zbrojne Chile w okresie transformacji demokratycznej*, „Ameryka Łacińska”, 2007, nr 1.